دەردەدڵـــــی زەمـــــانە! ...
عەبدولڕەحمان فەرهادی

بێکەس، تاکە شاعیری شۆڕشگێڕی کورد لە مێژوودا
ل□ مێژووی کورددا شۆڕشگێڕترین شاعیر، فایق بێکەس ی نەمرە کە لە ژیانیدا هەمیشە ڕووبەڕووی دوژمنانی کورد و داگیرکەرانی کوردستان وەستاوەتەوە. بێکەس سەرکردایەتیی چەندین خۆپیشاندانی کردووە و بریندار بووە و چەندین جار لە کونجی زیندان پەستراوە و ئازار و ئەشکەنجە دراوە. گرتن و تێهەڵدان و زیندان، باوەڕی پێ لەق نەکردووە:

سەدەی بیستەمە، کوردە غیرەتێ
لەخەو ڕاپەڕە، هەوڵێ، هیممەتێ
تاد ......

جگە لەوە چەندین شیعری تری بۆ کوردایەتی نووسیوە و بەردەوام هانی خەڵکیی داوە بۆ خۆشەویستیی کوردستان و وەستانەوە بەرانبەر دوژمنان و سەردانەنەواندن بۆ مەرامی پۆخڵیان. کە مامۆستاش بووە بەردەوام قوتابییانی بە گیانی نیشتمانپەروەری پەروەردە کردووە.
بێکەس تاکە شاعیری کوردە لەمێژوودا بەرانبەر دوژمن وەستاوە و لە ۱۹٤٦، دوو ساڵ بەر لە مردنی، ڕووبەڕووی خودی ئێدمۆندز ی ڕاوێژکاری ئینگلیزی داگیرکەر، پاڵەوانانە وەستاوە و نەترسانە بە دەنگە دل□□ر□کەی، شاکارەکەی (بیست و حەوت ساڵە)ی خوێندووەتەوە:

بیست و حەوت ساڵە من ئەڕەتێنی
بە فڕوفیشاڵ ئەمخەڵەتێنی
ڕۆژێ نەوعێکم هەڵئەپەڕێنی
بۆ مەرامی خۆت ملم ئەشکێنی
تاد . ...

حوزنی و گیوی

سەیید حوسێن حوزنی موکریانیی مێژوونووس و ڕۆژنامەنووس و هونەرمەند لەگەڵ گیویی برا بچووکی کە ئەویش فەرهەنگنووس و ڕۆژنامەنووسێکی گەورە بوو، لە سەرەتای سەدەی بیستەم لەودیو ئاوابوون و هاتنە باشووری کوردستان و سەد و دوو ساڵ و نیو لەوەبەر (چاپخانەی کوردستان)یان لە حەلەب دامەزراند، پاشان چاپخانەکەیان هێنایە ڕواندز و دواتر لەوێشەوە هێنایانە هەولێر.

ئەم دوو برا تێکۆشەر و کوردپەروەرە سەریان بەیەکەوە کردبوو و لەخۆبردووانە خزمەتی کوردستانیان کرد، کەچی بەشێکی زۆری کورد و تۆرانییەکانی هەولێر جۆرەها ناووناتۆرەیان بەدواوە خستن، ناوی حوزنییان بە فاسیق و بێدین و زەندیق و ناوی مام گیویشیان بە پیاوی ئینگلیز لە قەڵەم دەدا. کە لەژیاندا بوون هەموو خەڵکیان لێ کردبوونە دوژمن. ئەوان وەك حاجی قادری کۆیی لەڕووی عەقڵ و نیشتمانپەروەرییوە بەپێش کۆمەڵگاکەی خۆیان کەوتبوون، بۆیە لەناو ڕەشەخەڵکە دواکەوتووەکە ڕقاوەر بوون، هەر وەخت بوو بەدەردی حاجی بچن و سەر هەڵگرنهوه، بەڵام کۆڵیان نەدا.
ئەوێ ڕۆژێ سەردانی گۆڕستانی ئیمام محەمەد م کرد و لەنێو چێورمەیەکدا گۆڕی هەردووکیانم بە تەنیشت یەکەوە بینی کە لەوێش هەر سەریان بە یەکەوە نابوو (مام گیو سی ساڵ دوای حوزنی مردووە) و پێدەچوو خەمی کورد و کوردستان هێشتا ژانەسەری پێ ب□ر□ن□دابن.
هەزار س□□او لە ڕەوانی پاکیان کە زۆریان خزمەتی کورد و کوردستان کرد و خۆشییان نەدی.

پیرەمێرد و مەسعوود محەمەد

کاتی خۆی لە نیوەی یەکەمی سەدەی ڕابردوو، شاعیر و ڕۆناکبیری گەورەی کورد حاجی تۆفیقی پیرەمێرد ڕۆڵێکی گەورە و گرنگی لە بڵاوکردنەوەی هەستی نەتەوەیی و کوردایەتی و ئەدەب و ڕۆشنبیریی لە کوردستاندا بینی، پیرەمێرد نەك هەر ڕۆشنبیر و شاعیرێکی گەورەی سەردەمی خۆی بوو، بەڵکوو لە سەدەی بیستدا یەکەمین ڕۆژنامەنووسی کورد بووە دوای میقدادی بەدرخان کە بە کارە گەورەکانی بواری ڕۆژنامەنووسیی کوردی، خەبات و تێکۆشانێکی زۆری بۆ بڵاوکردنەوەی خوێندەواری و هۆشیاری و ڕۆشنبیریی، بۆ ساڵانێکی زۆر کرد، جگە لەوە لە بوارەکانی وەرگێڕانی ئەدەبی و فۆلکلۆر و پەندی پێشینان و مێژوو و کوردایەتی و یادە بەرزەکانی نەورۆز و گەلێك کاری مەزنی کردووە و بەمەش بووەتە ناوێکی گەورە و گرانی نێو دونیای ئەدەب و ڕۆشنبیریی کوردیمان کە تا دونیا دونیایە ناوی بە نەمری دەمێنێتەوە. پیرەمێرد لەناو کۆمەڵگاکەی خۆی بە ڕاددەیەك ناودار و خۆشەویست بووە،لەناو خەڵك بە (خاڵە) بانگ دەکرا، کە دەگوترا خاڵە، ئەوا هەموو خەڵکی سلێمانی دەیانزانی مەبەست پیرەمێردە.
ساڵانی دوای مەرگی پیرەمێردی نەمر زۆر لە نووسەری کوردپەرست و سۆزدار بۆ هەستی پاکی کوردایەتی و سۆزی هاووڵاتیبوون و هاوشاریی خۆی، ناوی پیرەمێردی نەمریان بە فەیلەسووف لە بەرهەم و کتێب و نووسینەکانیاندا نێوزەد کرد، کە هەموومان دەزانین پیرەمێردی نەمر

هیچ پەیوەندییەکی پتەوی بە بوارە قووڵەکانی فەلسەفەوە نەبووە، تەنانەت وتارێك یان تیۆرێك یاخود کتێبێکی فەلسەفییشی نەبووە، بریا وابوواو بریا ئەمەش ئەرستۆیەك، شۆپنهاوەرێك، هیگلێك، دیکارتێك، کانتێك، بیکۆنێك، مارکسێك، ئەنگلسێکمان دەبوو. ئەوساش لەم ساڵانەی دوایی کە دەکاتە نیوەی یەکەمی سەدەی پاشتر، زۆر لە نووسەر و ڕووناکبیرانمان، ناوی مامۆستای نەمر مەسعوود محەمەد بە فەیلەسووف دەنێن.

لەم ماوەی دوایی، زانکۆی کۆیە بە هەستەکی هاوشارییانەوە یادی ئەم کەڵە نووسەرەی کوردیان وەك فەیلەسووف کردەوە. وەڕای دەستخۆشی بۆ ئەم زانکۆیە کە پێموایە تا ڕاددەیەك لە زانکۆکانی دیکەی کوردستان پێشکەوتووترە، بەڵام پێویستە ئەوە بزانرێ کە مەسعوود محەمەد ڕۆناکبیر و ئەدیب و زمانزانێکی یەکجار گەورە بوو، لە بوارەکانی تۆژینەوەی ئەدەبی کلاسیك و ناساندنی نالی و حاجی قادر و کەیفی و هیی تر و لێتۆژینەوە لە زمانی کوردی و زاراوەسازی و ڕێزمانی کوردی و سیاسەت و شیکردنەوە زانستییەکانی بواری زمان و ئەدەبی کوردی و زۆر بواری مەعریفیی تر، خزمەتێکی زۆری کردووە و ئەویش وەك پیرەمێرد تا دونیا ماوە خۆی و شاکارەکانی هەر بە نەمری دەمێننەوە, بەڵام کاتی ئەوە هاتووە کە بڵێین مەسعوود محەمەدی نەمر فەیلەسووف نەبووە. هەقوا نییە ئێمە بە سۆزی نەتەوەیی و ناوچەگەری و شارچێتی کار بکەین، بە تایبەت کاری زانستی، چجای زانکۆیەك بیکات!، چ ڕەوای هەقە وا لە مەنتیق و ڕاستی و ئەکادیمییەت دوور بین و لە سۆز و هەستبزوێنیی نائەکادیمی نزیك؟ ئەوەش خوێنەرانی ئازیز هەقی خۆتانە قسەیەکی لەبارەوە بکەن. کە دەڵێی من ناهەق نەدواوم؟
وای لەو ماڵوێرانییەی!
کورد لەوەتەی هەیە بە دەسەڵاتدار و خەڵکە ڕەشۆکەکەی و ڕۆشنبیرانیشیەوە، قەدر و قیمەتی ئاوەزمەندان و نووسەران و تواناکانی خۆی نەك هەر نەزانیوە و بێڕێزیی بەرانبەر کردوون، بەڵکوو ناوناتۆرەی قەزەون و مەترسیداریشی بەدواوە خستوون. پێشتر هەر لەم نووسینەمدا، باسم لە گەورەییی حوزنی و گیویی برای کرد کە چەند لەخۆبردووانە خزمەتی وشەی کوردی و گەلەکەی خۆیان کردووە و دواتر هەر خەڵکی هەولێر لە تەرانییە دواکەوتووەکان و بەشەکی کوردیش چۆن دژایەتییان کردوون و بە پیاوی ئینگلیزیان داناون و وایان کردووە لەنێو کوردەواریشدا بەچاوی پڕ لە گومانەوە تەماشا بکرێن.

لێرەوە دەمەوێ باس لە هەمان بابەت بەجۆرێكى ديكە بكەم و ڕەوشى لايەكى گوزەرانى يەكەم ڕۆژنامەنووسى كورد لەدواى ميقدادى بەدرخان باس بكەم، ئەويش شاعيرى گەورەمان حاجى تۆفيقى پيرەمێردى نەمرە، كە سەردەمانێك لە تافى لاوييدا دواى ئەوەى كۆليجى حقووق لە ئيستانبوڵ تەواو دەكات، دەكەوێتە ژيانێكى پڕ لە دارايى خۆش و تەنانەت ماوەيەك دەبێتە قايمقامى دوڕگەى بيوگ ئەدە و خۆى باس لەوەش دەكات كە نەژاد ى كوڕى هەر لەوێ لە بيوگ ئەدە لەدايك بووە. دواى ساڵانێك غوربەت و دوور□ و و□اتى و تووشبوون بە ئەلينەيشن(اغتراب)، هەراسانى و خۆشەويستيى كوردستان ناچارى دەكات بگەڕێتەوە سلێمانى و دەست بە ڕۆژنامەنووسى بكات و خزمەتى وشە و ڕۆڵەكانى كورد بكات و دواتر خەڵك فێرى خۆشەويستيى نەورۆز دەكات و كوردا يەتى لەو شارە پەرە پێدەدات.

پيرەمێرد باس لە ڕۆژنامەكەى دەكات و دەڵێ: وەرن تێفكرن، ڕەنج□□□يم ببينن، خانووم لە ڕەهنى پارەى كاغەز و حرووفاتى مەتبەعەدايە و بەرگيشم كۆنە پۆشيى خێرەومەندانە! لەناو جەرگيشم بڕوانن بووە بە خومخانە! من ئەوەندە ساڵە ئيسپاتم كرد كە ڕۆژنامە بۆ پارە و مەنفەعەت دەرنايەنم و يەك نوسخەى لێ نافرۆشم و هەموويم كردووە بە ك□ل□كسيۆن و ئابوونەش كەم دەكەمەوە، هەيە تا ئێستا يەك فلسى بۆ نەناردووين و لەگەڵ ئەوەشدا بە پياوخراپمان ئەزانن. پيرەمێردى نەمر لەسەر ئەو نەهامەتى و ماندووييەى لەلايەن زۆر لە خەڵكى سلێمانى تا ڕاددەيەك دژايەتيى كراوە و ناتۆرەى خراوەتە پاڵ و گەورە ڕۆشنبيرانى وەك برايم ئەحمەد يش ڕكابەريان كردووە و وەك دكتۆر عيزەدين مستەفا ڕەسووڵ لە دوا ژمارەى گۆڤارى ڕامان باسى لەوە كردووە كە چۆن مامۆستا برايم ئەحمەد ويستوويەتى ڕێوڕەسمى يادى نەورۆزى لێ وەربگرێتەوە.

هەموو ئەمانەى كە لە كوردستان ڕوويانداوە و ڕوودەدەن، بەڵگەى دواكەوتوويى دەسەڵاتدارانى كورد و ميللەتەكەمانە كە بەداخەوە لە مێژوودا قەت بۆ تۆزقاڵێكيش نەمانتوانيوە پەند لە ژيان و لە ڕابردوو و لە هەڵە و تاوان و خيانەتكارييەكانمان وەربگرين. جەهالەتمان وايكردووە نەهامەتى بەدواى نەهامەتى ببينيين و تەڕ و وشكمان بەيەكەوە بسۆتى.
واى لەو ماڵوێرانييەى واى.

كچێ لەيلێ زەمان گۆڕاوە!

ئەگەر ئەو لێدان و كوتانەى دەورى خوێندنى مەكتەبمان بە مندا□□ى

نەبووایە، لەوانەبوو زۆرێك لە منداڵی کورد خوێندنی بەرزی تەواو بکردایە و توانای گەورەترمان لێ دەرکەوتبا، بە لەدە و بکوتە و دار حەیزەرانی مامۆستای غەددار بە ترس و لەرزەوە داشنەبەاین، زۆر سەیرە ئەم هەموو لەدانە بۆ؟ ئێستا سەردەمێکە مامۆستا لێیدەدرێ، لە کەس نادا، ئینجا قوتابی بە ناز و نیعمەت، کەچی ژمارەی تەنبەڵ یەکجار زۆرترە لەجاران. سەت ساڵ لەوەبەر شاعیر و ڕۆژنامەنووسی گەورەمان پیرەمێردی نەمر (کە کۆلیجی حقووقی تەواو کردووە)، باس لەوە دەکا کە منداڵ بووە لە حوجرەی خوێندن دار فەلاقە هەبووە و گەر مامۆستا ئەمری فەرمووبا فەلاقە، ئەوا پەلاماری قوتابی دەدرا وەك ئەوەی قەڵای دمدم بگرن، قوتابییان لەسەر پشت ڕادەخست و هەردوو لاقیان هەڵدەبڕی و دەیانخستە پەتی فەلاقەوە و تا شل دەبوون لێیان دەدان، ڕۆژانە بە هۆ یەکێ قامچیمان لە پشت دەدرا و وایان ڕاهێنابووین کە جێگەداری مامۆستا بە ئاگری جەهەنەم ناسووتێ.

کچێ لەیلێ زەمان چەند گۆڕاوە!
لە (ئەحمەدی خانی)یەوە تا (عەبدوڵڵا پەشێو)

لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا، یەکەمین شاعیر، ئەحمەدی خانی بووە کە ڕەخنەگر و بیرمەندی کۆمەڵەی کوردەواریی سەردەمی خۆی بووە و بانگی سەربەخۆیی بۆ کوردستان داوە و لەسەر ئەوەش لەلایەن دەسەڵاتدارانی هاوزمانی خۆی ژەهرخوارد کراوە و ژیانی خۆی لەپێناو هەڵوێستی کوردانەی داناوە، دوای خانیی، شاعیری گەورە حاجی قادری کۆیی، خەمی گەورەی لە دواکەوتوویی کورد خواردووە و بە شاکاری جوانی بانگی ڕزگاریی کوردستانی داوە و هەوڵی بەردەوامی هۆشیارکردنەوەی خەڵکی داوە و لە پێناو هەڵوێستەکانیشی، بەهۆی دواکەوتوویی دەسەڵاتدارانی ئەوکاتەی کۆیە و بیری دواکەوتووی سەردەست لە شارەکە، مەترسی لەسەر ژیانی دروست بوو و کوردستانی بە یەکجاری بەجێهێشت و لە غەریبی و لە ئەستەنبۆڵ سەری نایەوە و سەربەخۆیی کوردستانی نەبینی، غوربەت ئەوەندە حاجیی ئازار داوە، بۆیە گوتوویەتی: “ئەوەی لە بەری دەگریام، ئێستاکە بۆی دەگریێم”. حاجی قادر بە خانیی دووەم ناوزەد دەکرێت. دوای حاجی قادر، شاعیری گەورە فایق بێکەس بە شاکاری جوان و نیشتمانپەروەرانەی هەوڵی هۆشیاریی خەڵکی دا و بانگی سەربەخۆیی ڕادەراوە و بە شیعرەکانی، شۆڕشگێڕانە ڕووبەڕووی دوژمنان وەستاوەتەوە و بەشداریی خۆپیشاندانی دژی داگیرکەرانی کوردستان کردووە و لەم پێناوەشدا بریندار کراوە و خراوەتە زیندان. دوای بێکەس کە بە خانیی سێیەم دادەنرێت، عەبدوڵڵا پەشێو، خانیی چوارەمە.

هەموویان گەورەن، یەکجار گەورە.
هەرکەس بەکەیفی خۆی دەنووسێ

تا زمانێکی نووسینی ستانداردمان نەبێ، زمانی کوردی بەردەوام لە مەترسیی زیاتر لاوازبوون و لەناوچووندا دەبێت، نابێ هەرکەسە بە شێوەزار و بنزاری شار و شارۆچکە و کوچە و کۆڵانی خۆی بنووسێ، با جارجارەش تەرم و زاراوەی ئەملاوئەولاش تێکەڵی نووسینەکانمان بکەین، بەڵام نابێ بە بەردەوام لەکاڵی بنووسین، ئێستا تا ڕادەیەک شێوە نووسینێک هەیە کە زۆربەی کورد پێی دەنووسێ، دەبێ بایەخ بەو ڕێچکە نووسینە باوە بدرێت کە زۆربەی پێی ئاشنان. دەیان ساڵە بانگی ئەوە دەدەین کەچی هاوارمان بەهیچ ناگات. ڕۆژنامەنووس و شاعیری گەورەمان پیرەمێردی نەمر سەد و چوار ساڵ لەوەبەر بانگەوازی یەکنووسی و ستانداردی دا و لە ١٩١٣دا لە جولەمێرگەوە بە نووسینێکی داوای لە جەمعییەتی کورد کرد لە ئەستەنبوڵ کە لە هەر شارێکی کوردستانەوە زمانزانێک بانگکەنە پایتەخت تا زمانێکی عموومی بۆ کورد هەڵبژێرن و بیکەنە فەرهەنگ و دەستوور، پیرەمێرد دەڵێ کەس گوێی نەدامێ و ئێستا هەرکەس بە کەیفی خۆی دەنووسێ، وایان شێواندووە.
زۆر سەیرە، بانگەوازەکەی پیرەمێرد هەر دەڵێی بۆ ئەمڕۆ نووسراوە، ئەی ئێستاش ئەوە نییە هەرکەس بەکەیفی خۆی دەنووسێ!

بەئومێدی

ئەمڕۆ سەردانی یەکێک لە مامۆستا دێرینەکانی خۆمم کرد کە نەخۆشی و تەمەنی درێژ خستوویەتیە ماڵەوە، کە چاوی بەمن کەوت کۆڵێ دڵی کرایەوە و دوای ئەوەی دەستەکانیم ماچ کرد، قسە و باسێکی زۆر هاتنەگۆڕێ، تەماشایەکی کتێبخانە جوانەکەیم کرد کە کتێبی زۆر باشی تێدابوو، بەداخەوە هەستم کرد مامۆستاکەم بێئومێد بووە لە ژیان و داوای لێ کردم هەرچی کتێبی دەمەوێ، بۆخۆمی ببەم، پێی گوتم ئەوەی دێتە لام و دەزانم ئاشنای کتێب و خوێندنەوەیە، داوای لێ دەکەم کام لە کتێبەکانی دەیهەوێ با دەریبێنێ و بۆخۆی بیبات. لەمەوە گەیشتمە ئەو قەناعەتە کە بێئومێدی مرۆڤ دادەڕوخێنێ و بەستی لەبەر دەبڕێ، بۆیە داواکارم قەت نائومێد نەبن. من خۆم چەند ساڵێک لەوەبەر کە تووشی کوشندەترین نەخۆشیش هاتم ئاشنای بێئومێدی نەبووم و لێرەش لە فێ بێ لە نووسین دانەبڕام و ورە و بەستی خۆم بەهێز و پڕ وزەتر کرد و قەتیش ئامادە نەبووم و نیم هیچ کتێبێکی خۆم ببەخشم.
بێئومێدی وزەبڕە و کوشندەیە و هیوادارم کەستان نەگرێتەوە.